

noče delati v splošno, ampak samo v svojo korist, ta bo bežal od resnice, spravljičil si bo svojo filozofijo, ki bo ustrezala njegovim sebičnim ciljem. Kdor pa je vse svoje sile zastavil v delu za človeštvo, ta ne bo bežal od resnice, prisvojil si bo tisto filozofijo, ki mu jo narekuje vsakdanje delo, vsakdanja borba zoper temo in nasilje.

PRAVNI ODNOS SLOVENSKEGA KMETA DO ZEMLJE

BORIS TUŠEK

Za našega kmetijskega človeka je odločilne važnosti vprašanje, kako je pravno urejen njegov odnos do zemljišča, ki ga s svojo rodbino obdeluje. Na deželi bi bil vsakdo rad »svoj gospodar«. Ko je dosegel to, se mu je izpolnila želja, ki so mu jo vsadili v dušo še kot nebogljenemu otroku, ki je z njo doraščal in stopil v življenjsko borbo.

Lastnina nad zemljo — to je osrednji problem vseh prizadevanj poljedelskega stanu. Splošno je poznano dejstvo, da slovenski kmet svojo zemljo strašno nerad prodaja, z velikim veseljem, včasih naravnost s strastjo pa kupuje novo, kadar in kjer le more, jo često visoko preplača, se zanjo zadolži in trpi z vso svojo rodbino leta in leta, ko odplačuje najeti kredit in obresti. Vendar pa je z nakupom nove zemlje postal veljavnejši in uglednejši ter ustvaril možnost gospodarskega razmaha in družabnega napredka sebi in svojim potomcem. To pa velja po kmetijski miselnosti kot tako pomembno, da odtehta najtežje žrtve in najhujše napore.

Želja, priti do grunta in ga nenehoma povečevati, vpliva na vse važnejše odločitve v življenju kmetijskega človeka, posebno na ženitve, pri katerih ima mnogo manj pomena vzajemna naklonjenost ženina in neveste, kakor pa njuno in njunih rodbin stremljenje, da si »mlada dva« zgradita bodočnost na krepki gospodarski osnovi, ki je na deželi vedno in dosledno: lepa in trdna kmetija.

Ko si izbira nevesto, je kmet razumski in preudaren, ne da se zlepa zavesti po svojih čustvih, ki jih zna, kadar se mu zdi to potrebno, sebično zatajiti. Ker želi v življenju trdnih tal pod seboj in čim večji družabni ugled, stremi za tem, da si z ženitvijo zagotovi dober gospodarski položaj. Zato ni čudno, da so poroke med bratranci in sestričnami v bogatih podeželskih rodbinah dokaj pogoste. Sklepajo jih, »da ostane blago skupaj«, kakor pravijo na Štajerskem. Ker nastajajo s temi ženitvami ploskovno obsežnejša, gospodarsko jaka posestva, jim zgolj s stališča agrarne politike ne bi bilo ničesar oporekati.

Ustanovitev kmetijske rodbine temelji bolj na nagibih kategorične prirode, kakor pa na odnosu medsebojne privlačnosti ženina in neveste. Kmet se ženi, ker potrebuje njegov dom gospodinje; ko jo izbira, gleda na bogastvo in urnost rok; otroke zaraja, ker zahteva grunt delavcev in po njegovi smrti ne sme priti v tuje roke. Vendar se kaže kmetijska rodbina redoma kot trdna zajednica. To ima svoj razlog v trajni skupnosti dela in interesov moža in žene, v katero se postopoma, ko doraščajo, pritegnejo tudi otroci. Ločitve in razveze zakonov so na deželi skoraj nepoznane.

Kmetu je zemlja hrepenenje, kakor umetniku lepota, znanstveniku resnica, državniku oblast. Okrog nje se suče njegovo čustvovanje in mišljenje, njej so posvečena njegova najskrivnostnejša stremjenja. Pohlep po zemlji ga zavaja

včasih do težkih zločinov, do ubojev, umorov, krivih priseg in premeščanja mejnikov. Zaradi pedi spornih tal, zaradi ozke stezice se sosedje pravdajo leta in leta, ogorčeno, strastno, nepopustljivo.

Neomejena individualna lastnina nad zemljo je bila razlog stoletnih bojev kmeškega stanu s fevdalno gospodo. Zanj je vzplamtel s pričetkom novega veka v Evropi požar, ki je pretil porušiti obstoječi gospodarski in družabni ustroj. Tedaj se je po Slovenskem in Hrvaškem pričel razlegati klic po stari pravdi, ki ni bil nič drugega kot nestrpna zahteva kmeškega življa po svobodi njegove posesti. Pokret je bil preuranjen, uboga gmajna potolčena, pokorjena, Matija Gubec krvavo kronan, njegovo telo sramotno razčetrverjeno.

Toda problem je ostal in čakal rešitve.

Po dolгих stoletjih, v dobi pomladi evropskih narodov (1848-49), je s kmeško odvezo postal slovenski tlačan lastnik svoje zemlje. Domovina je svobodno zadihala. Sen dedov, ki so jih na Stubiškem in Krškem polju pogazile in pomendrale fevdalne vojske, je bil uresničen.

Pridobitev lastnine na nepremičninah je vezana v večini modernih držav na vpis v zemljiško knjigo. Ta posel, ki se je udomačil po dolgem, mnogo stoletij trajajočem zgodovinskem razvoju v čeških deželah in drugod, je zgolj formalnega značaja. V interesu poedincev in države naj zagotovi publiciteto vseh pravnih odnosov na nepremičninah.

Gospodarski liberalizem je postavil zahtevo po popolni svobodi v prometu z zemljišči in je v tem oziru tudi docela prodrl. Toda kmeški stan je strmoglavil, potem ko se je po mračni dobi tlačanstva izvil izpod varuštva zemljiške gospode, v nevarni tok kapitalističnega in denarnega gospodarstva, v katerem se nekaj desetletij ni mogel uravnovesiti. To je povzročilo, da je zabredel v novo odvisnost: od bank in kapitala. Usodne posledice tega pojava so se pokazale zlasti pri gospodarsko šibkejših kmetijah. V drugi polovici preteklega stoletja je prišlo veliko število malih posestnikov v vseh slovenskih pokrajinah na boben. Vzrok poloma je bil vedno isti: prezadolžitev pri oderuhih ali denarnih zavodih.

V prvi dobi gospodarskega liberalizma je bilo opazati močnejšo akumulacijo veleposestev. To pa ni trajalo dolgo. Tembolj je nato pričelo stremljivo in nagloma obogatelo meščanstvo nalagati svoje prihranke v poljedelske obrate, kar se je po svetovni vojni celo še stopnjevalo. Mnogo najdonosnejše kmeške zemlje — zlasti vinogradov in gozdov — je prešlo v zadnjih 50 letih v meščanske roke. Pojav je dosegel tak obseg, da navdaja s skrbjo poznavalce naših agrarnih razmer.

Prenos lastnine na posestvih se izvršuje prvenstveno na dva načina: s kupno pogodbo in z dedovanjem. Ker pa je praviloma več dedičev, a prehaja zemljišče po našem običajnem pravu le na enega izmed njih, morajo ostali dobiti odpravnine. V ta namen je potrebna cenitev, ki naj ugotovi vrednost nepremičnine, izraženo v denarju.

Cena plodnih tal je pod dvojnimi vplivoma splošnega zakona o ponudbi in povpraševanju ter posebnosti, ki izvirajo iz monopolnega značaja zemljišč, primernih za poljedelsko obratovanje. Njihov obseg je relativno zelo omejen in ga praktično na Slovenskem tako rekoč ni moči več povečati. Zatopljeni svet, ki bi ga pri nas z izsuševanjem mogli pridobiti za poljedelstvo, tudi ob najugodnejšem razvoju razmer ne bi občutneje dvignil odstotka naše plodne zemlje. Prav tako si tudi od umetnega navodnjavanja suhih predelov ne moremo obetati posebnih uspehov glede uvajanja kultur na doslej pustih ploskvah. Namenoma se tu ne dotikamo vprašanja o povečanju produktivnosti zemeljske površine, ki bi se z

omenjenima sredstvoma dalo brezdvomno v veliki meri doseči, kajti sedaj razpravljamo le o možnosti nove pridobitve plodnih tal, ne pa izboljšanja donosnosti že sedaj obdelanih kompleksov.

Zemlja, ki se poljedelski izkorišča, kaže lastnosti, kakor jih ostale monopolske dobrine nimajo. Sem je šteti v prvi vrsti družabni ugled, ki je neminljivo spojen z večjo posestjo. Korenike tega pojava leže v tradicionalni miselnosti našega naroda, da je zemlja najbolj očitni znak blagostanja in bogastva. Poleg tega veljajo naložbe kapitala v plodna tla kot najsigurnejše, in to ne le v agrarnih, temveč tudi v industrijskih državah. Ker želi imeti premožen trgovec, bankir ali tovarnar na deželi svoj dvorec, zemljišče namenoma preplača. Po drugi strani si mali človek z dežele z nakupom zemljišča pridobi možnost zaposlitve, kar je za naše razmere izredne važnosti. Splošno je znano, da vlada na slovenskem podeželju stalna, bolj ali manj občutna brezposelnost, odnosno, da znaten del našega podeželskega prebivalstva ni — vsaj ne preko vsega leta — zadostno zaposlen. Tej nadlogi se je pač najučinkoviteje izogniti z nakupom zemlje, ki postane za pridobitelja ne le mesto bivanja, temveč tudi produkcijsko sredstvo in mu zagotavlja položaj samostojnega podjetnika. Zato preplača zemljo tudi naš kmetič. Na njej gara od zore do mraka kot črna živina.

Ako vzamemo v obzir obseg zemljišč, ki so v prometu, ima zakon o ponudbi in povpraševanju na cene plodne zemlje naslednji učinek:

Čim večje je posestvo, ki je na prodaj, tem manjše je število onih, ki hočejo in morejo nastopiti kot kupci in tem nižja je cena za oral. Nasprotno: čim manjše je posestvo, tem več je povpraševalcev, kar ima za posledico, da cena po površinski enoti naraste. Pritlikava in parcelna posestva so zato sorazmerno najdražja.

Jasno je tudi, da je zemljišče v bližini trga (večjega mesta, industrijskega središča) več vredno, kakor ono, ki leži v težko pristopnem, svetu odmaknjenem kraju. To je v skladu z ugotovitvami ekonomske vede, da je cena plodnih tal v funkcijski zvezi z njihovim donosom, torej z zemljiško rento, ki jo je gospodarski smatrati kot obresti kapitala, vloženega v zemljišče.

Da je v poslednji dobi cena posestev tako poskočila, ima svoj razlog v močnejšem povpraševanju po nepremičninah. Vsakdo, ki ima na razpolago likvidna denarna sredstva, bi jih čimprej rad zamenjal z dobrinami trajnejše vrednosti. Lahko je razumljivo, da kažejo pri tem ljudje tako živahno zanimanje baš za zemljišča. Zopet je zavladala stara, primitivna, v dobah zmede in negotovosti redno se ponavljajoča miselnost: če bo propadlo vse, zemlja bo ostala.

Kakor že omenjeno, sta glavna primera prometa z zemljišči kupoprodaja in dedovanje. S slednjim so v gospodarskem oziru skoraj istovetne prevzemne pogodbe, s katerimi prenašajo kmetijski lastniki svoje posestvo za živa na enega svojih otrok, običajno na najstarejšega sina. To se dogaja pri nas na deželi zelo pogosto. Prednost prevzema leži v tem, da ostane kmetija v trdnih rokah in da bodočemu gospodarju ni treba najboljših let preživeti v podrejenem položaju čakalca. Seveda so s to pravno ustanovo spojene tudi senčne plati. Le prečesto se zgodi, da prične novi posestnik čez krajšo ali daljšo dobo smatrati prevzete obveznosti nasproti starima v kotu kot neprijetno breme. Dozdeva se mu, da so pogoji preužitka zanj nepovoljni, neznosni. Zato skuša dajatve nasilno zmanjšati, odtegovati pri zrnju in petroleju, ostajati na dolgu, ki se kopiči v nedogled. S takim ravnanjem seveda naleti na silovit odpor pri starih, ki že tako živita v svetem prepričanju, da jima že po besedilu »zgovora« ne pripada toliko, kolikor bi jima po pravem šlo. Te razmere vodijo nujno do vzajemnih nagajivosti, ne-

prestanih svaj, neredko do težkih zalezovanj in pobojev. Nikjer naši ljudje ne kažejo toliko uporne nepopustljivosti kot v preužitkarskih pravdah, ki na naravnost presunljiv način prikazujejo zagrizeno borbo med mladim in starim kmetiskim pokolenjem.

Preužitkarska razmerja so odprta, bolno skeleča rana našega podeželskega življenja.

Z lastnino zemlje je spojena oblast. Kmetiski gospodar ima na svojem posestvu pravico odločanja in zapovedovanja, ki mu je ne more nihče kratiti. Toda z dnem, ko prepiše kmetijo na sina, odda molče obenem tudi vse prerogative, spojene s položajem gospodarja. Dosti, neizmerno dosti bo, če bo mladi hotel odslej njegovo besedo upoštevati kot necbvezen svet izkušenega moža. Časi, ko je na gruntu zapovedoval, so za vedno minuli. Vsega tega se naši kmetiski gospodarji tudi dobro zavedajo. Slednji med njimi strahoma pričakuje dne, ko bo posestvo prepisal. Zato neprenehoma odlašajo s predajo, če mogoče, do pozne starosti. Če jih poprej do tega koraka kakor koli ne prisilijo, se naši očanci umikajo v kot šele tedaj, ko so že do kraja onemogli.

To ima za posledico, da se mladina pri nas sorazmerno pozno ženi. Poroke se vrše praviloma le na grunt. Fantje pravijo, da človeku, ki ima ženo, ne pristojajo več, da bi bil hlapec (in položaj čakalca res ni mnogo boljši). Dekleta pa se tudi nočejo močiti tako, da bi bile »nič na posestvu«. Pozne ženitve vplivajo neugodno na število nezakonskih otrok, ki je v Sloveniji procentualno dvakrat višje, kot pa znaša povpreček za vso državo. Pri nas je od 100 živo rojenih otrok povprečno 10 nezakonskih, v kraljevini Jugoslaviji pa le 5. To očitno nesorazmerje izvira iz dejstva, da se v južnih pokrajinah mladina jako zgodaj ženi.

Glede dedovanja je pri nas na deželi uveljavljen sistem prehoda kmetije kot celote na enega dediča, ki mora ostale »izplačati« (pogodovalno dedno nasledstvo, nemško *Anerbenrecht*). Ta ureditev je na Koroškem urejena z zakonom, v ostalih pokrajinah pa velja kot običajno pravo. Odpravnine se določajo po cenilni vrednosti, ki se za te primere jemlje kolikor mogoče nizko, da ne bi bil novi gospodar že od vsega začetka preveč obremenjen.

Le v Prekmurju kot bivši deželi ogrske krone velja v dedovanju sistem realne delitve zemljišč. To strašno drobi kmetiska posestva in uničuje podeželskemu ljudstvu možnost obstanka na zemlji. Ker doma ne najdejo zaposlitve, hodijo sinovi in hčere te naše najmlajše pokrajine leto za letom trumoma v Vojvodino in Slavonijo, na Nemško, v Francijo in Belgijo na sezonsko delo. Preko zime pa prihajajo domov k rodbini, na krpo zemlje, ki jim je pripadla kot delež zapuščine po roditeljih.

Individualna lastnina na gruntu je običajna, zgodovinsko nastala oblika pravnega odnosa našega kmetiskega človeka do zemlje, ki jo obdeluje. Vendar obstajajo še dandanes ostanki nekdanje skupne lastnine, o kateri vemo, da je bila v dobi naselitve naših dežel po slovanskem življu vsesplošno uveljavljena. Iz prastarih časov imajo vasi kot celota ali pa njihovi deli — srenje ali soseske — v skupni lastnini pašnike in gozdove, ki tvorijo tako zvano gmajno. Beseda izvira iz nemške *Gemeinde*, pojem sam pa ima značaj stare germanskopravne *Almende*, ki se je ohranila na pašnikih in gozdovih, medtem ko se je na hiši in dvoru ter na poljih in vrtovih že zgodaj uveljavila individualna lastnina.

Vsi člani zajednice imajo na skupni posesti pravico do koristovanja, katerega način je podrobneje urejen po starodavnih običajih.

Gmajne so velike važnosti zlasti za Gorenjsko, kjer je večina pašnikov in planin v skupni lastnini političnih občin ali njihovih delov. Razlog, da ni prišlo

na teh ploskvah že v preteklosti do individualne lastnine, leži pač v tem, da so večinoma precej oddaljene od selišč in prikladnejše za kolektivno kot pa za individualno izkoriščanje. »Gmajnski« pašniki in gozdovi se do malih izjem nahajajo v zelo slabem stanju. Upravičenci stremijo le za tem, da pridobe iz njih čim več koristi, za njihovo vzdrževanje in povzdigo ni mar nikomur. V tem se očituje nespametna miselnost našega človeka, ki nima prav nobenega smisla za čuvanje skupne imovine.

Poleg tega je individualistična in liberalna avstrijska zakonodaja pravni značaj gmajn tako izmaličila, da je postal njihov propad neizbežen. Zato bi bila nujno potrebna njih zakonita preureditev, in sicer po predlogu dr. Spiller-Muysa na združni osnovi. Tako bi se stara vaška, srenjska ali občinska kolektivna posest prerodila v novo moderno združno skupnost. Koristovanje gmajn bi moralo v kmetskem stanju utrjevati čut skupnosti in željo po vzajemnem udejstvovanju. O vsem tem smo opazili doslej bore malo.

Združništvo je postalo na žalost nekak demagoški konjiček sedanje dobe, univerzalno zdravilno sredstvo za vse kmetске nadloge. Propovedujejo ga kot najzveličavnejšo pot do raja na podeželju in pri tem so seveda najzgovornejši tisti, ki o ciljih in pomenu združništva nimajo pravega pojma, ali pa jih v propagandni delavnosti vodijo le sebični nameni. Narod je postal napram temu hvalisanju nezaupen, kar je vsemu pokretu močno v škodo. Kljub temu sem mnenja, da je predlog dr. Spiller-Muysa pravilen in bi ga bilo treba uresničiti. Pri gmajnah so namreč že v naprej podani vsi pogoji uspešnega združnega delovanja. Zlasti je važno, da je na razpolago skupna imovina, ki obstoja kot taka že od pamtiveka. Osnovanega torej ne bi bilo nič bistveno novega, na zunaj bi tekla stvar po starem tiru naprej. Spremeniti bi se moral edinole način udejstvovanja koristnikov, ki bi, prežeti s pravim združnim duhom morali priti do spoznanja, da je prospeh zajedniške imovine samo v požrtvovalnem delu vseh upravičencev.

Ker dela vprašanje koristovanja gmajn tako hude preglavice, so skupno vaško zemljo ponekod razdelili med tiste gospodarje, ki so imeli do nje pravico. Pri tem niso posegli le na pašnike, temveč tudi na gozdove. Kljub temu so gmajne še vedno običajen pojav, posebno na Gorenjskem.

Od zemljišč, ki so v skupni lasti vaščanov, pripadnikov srenje, soseske ali druge podeželske zajednice, je treba razlikovati svet, ki spada v imovino občine kot pravne osebe. Te komplekse obdeluje občina kot podjetnik po finančno-trgovskih načelih in uporablja njih čisti donos za razne naprave splošne važnosti, na primer za vodnjake, razsvetljavo, za siromake, olepšavo kraja in temu slično. Poedini člani občine na njih nimajo nikakih pravic do koristovanja. V prilog jim prihajajo le v toliko, v kolikor so zaradi dohodkov, ki jih ima občina iz tega vira, davščine zanje nižje.

Naša Gorenjska pozna kot preostanek fevdalne dobe razne servitutne (služnostne) pravice na pašnikih in gozdovih veleposestev. Tudi ta pravna ustanova povzroča mnogo sitnosti, čisto spore in pravde med prizadetimi osebami. Zato bi bilo najbolje, če bi se servitutne pravice odkupile, in sicer tako, da bi veleposestniki prepustili del pašnikov in gozdov upravičencem v lastnino. Le kjer to iz kakršnega koli razloga ne bi bilo mogoče, naj bi se odškodnine določile v denarju.

Slovenski kmet je kot podjetnik načeloma lastnik produkcijskih sredstev, s katerimi njegov poljedelski obrat razpolaga, v glavnem torej zemljišča. To stanje stvari je posledica dolgega zgodovinskega razvoja, med katerim si je,

kakor že orisano, naš tlačan priboril lastninsko pravico na grudi, ki mu je pripadla kot dediščina očetov. Dandanes sta na Slovenskem poljedelski podjetnik in lastnik zemljišča le izjemoma različni osebi, namreč pri zakupu, v katerem je zazreti poseben lik pravnega odnosa med kmetovalcem in zemljo, ki jo obdeluje.

Tako lastnina kakor tudi zakup imata sončne in senčne plati.

Lastnik je iz psiholoških in etičnih razlogov mnogo bolj interesiran na kmetiji kakor pa zakupnik. Nanjo je priklenjen z vsem svojim doživljanjem in hotenjem, obdeluje jo z ljubeznijo in radostjo. Ohraniti jo želi v stanju, da jo bo možno izkoriščati v nedogledno bodočnost, saj zre v njej dediščino svojih potomcev. Kot nedostatek se kaže neredko majhen obratni kapital, ki se še krči z odpravinami sodedičem. Tudi izbor osebe podjetnika ni zmeraj najsrečnejši. Gospodar, ki je pridobil svoj položaj z dedovanjem, ni da bi moral biti svojim nalogam vedno popolnoma dorasel, o čemer nam nudi vsakdanje življenje na kmetih dovolj zgovornih primerov.

Zakupnik ima predvsem to prednost, da razpolaga z večjim obratnim kapitalom, ker mu ni treba vlagati denarja v zemljo in poslopja. Poleg tega ima gospodarsko možnost, da v dobi krize prevali večji ali manjši del izgube na lastnika zemljišča. Manjka mu pa ljubezni do grude, kar ima za posledico, da je ne obdeluje vedno kakor treba in da jo zlasti v zadnjih letih pred potekom zakupne pogodbe včasih prav neusmiljeno izkorišča.

V zakupu je na Slovenskem le malo zemlje, povprečno tri do štiri odstotke celokupne površine plodnih tal.

Posestva kot celota se dajejo v zakup skoraj izključno le v primeru izselitve, v prejšnjih časih posebno v Ameriko, danes tudi v Nemčijo in drugam, ali pa, ako je gospodar maloleten, za dobo do njegove polnoletnosti. »Amerikanska« posestva nadzorujejo ponekod na Dolenjskem in Notranjskem posebni oskrbniki, ki jih dajejo interesentom v zakup z licitacijo. Vendar je po izkustvu doznano, da ostajajo največkrat dosedanjim koristovalcem tudi za nadalje. In to je z agrarno-političnega vidika vsekakor ugodno.

Zelo važna je v gospodarskem oziru doba, za katero je sklenjena zakupna pogodba. Na Irskem udomačena tenancy at will je dajala angleškim landlordom pravico odpovedi ob poljubnem času. Ta pravna institucija je nekdaž cvetočo deželo upropastila in razgnala njeno prebivalstvo širom po svetu. V ostalem razlikujemo časovni in dedni zakup. Poslednjega na Slovenskem prav za prav ne poznamo, čeprav bi bil zaradi svoje dolgotrajnosti in dejstva, da se gospodarsko močno približuje lastnini, prav priporočljiv. Običajen pojav je dedni zakup le v Brdih, na Primorsko-Gradiščanskem. Tukaj je udomačena ustanova kolonata, ki so jo sem zanesli iz sosedne Furlanije. Njene osnove so še danes čisto fevdalne, zato pri njej gospodarske prednosti dednega zakupa ne prihajajo do izraza. Ker fašizem, kakor znano, agrarne reforme ni izvedel, čaka »zamlšljeni briški kolon«, ki o njem govori Oton Župančič v svoji »Kovaški«, kot poslednji slovenski tlačan še vedno svojega vstajenja.

Zakupne pogodbe sklepajo pri nas običajno na kratko dobo, na primer na pet let. To agrarno-tehnično ni ugodno, ker sili zakupnike k čezmernemu izkoriščanju zemljišča.

Zakupnina, katere višina je splošno zelo zmerna, se plačuje ob različnih terminih, večinoma o novem letu, na Notranjskem po stari kmetski navadi o kresu ali o svetem Juriju. Tudi obročno plačevanje je ponekod uveljavljeno.

Mnogo bolj običajno kot celotna posestva se dajejo v zakup poedine parcele,

in to zlasti s strani lastnikov večjih nearondiranih kmetij. Ker se oddajajo le bolj oddaljena zemljišča, ki jih je gospodarjem težko intenzivno obdelovati, ima to v narodno-gospodarskem smislu prav ugodne posledice.

Ob sprovojanju agrarne reforme so ponekod občine prevzele od plemiških veleposestev zemljišča, ki jih izročajo po parcelah interesentom v zakup, čigar trajanje pa je časovno omejeno v tem smislu, da se bo po preteku določene dobe pretvoril v lastnino. Sprememba, ki bo tako nastopila, ne bo gospodarskega, temveč zgolj pravnega značaja.

Meščanstvo naših podeželskih mestec je ob nastopu agrarne krize dalo svojo zemljo, zlasti njive, večinoma pod zakup, ker se je izkazalo, da se obdelovanje v lastni režiji nikakor več ne izplača. V zadnjem letu, po izbruhu nove svetovne vojne, so se pa te zakupne pogodbe v pre mnogih primerih razdrle, s čimer je dokazano, da je postalo poljedelstvo zopet donosno. Nekaj je pa k temu pojavu pripomogla tudi nesigurnost naše dobe. V ljudeh nastaja psihoza, da ni daleč čas, ko bodo v vseobči stiski srečni tisti, ki si bodo mogli ohraniti golo življenje. In na njivici bo menda le zraslo toliko, da ne bo treba od gladu umreti.

Odmena za koristovanje zemljišča ni da bi morala biti dogovorjena izključno le v denarju. Česti so primeri, da oddaja zakupnik lastniku pridelke. Ako je njih količina odrejena fiksno, na primer: toliko in toliko mernikov pšenice, toliko in toliko drevenk krompirja, je to pravno še vedno zakupna pogodba. Kadar pa prepusti zakupodajalec svoje zemljišče prevzemniku pod pogojem, da bo dobival del plodov, na primer polovico žetve, ne nastane v smislu §-a 1103 avstrijskega občega državlanskega zakonika zakupna, temveč družbena pogodba. To pravno razlikovanje ima gospodarski pomen v toliko, da je v poslednjem primeru, ki ga nazivamo slovenski spolovina, srbohrvatski napoličarstvo, (francoski métayage, italijanski mezzadria), riziko razdeljen med lastnika in zakupnika, ker se odmena ravna po letini, medtem ko nosi v prvonavedenem primeru, pri fiksni odmeni, nevarnost slabe (ne pa ničeve!) žetve edinole zakupnik. Spolovina je razširjena pri nas posebno na Štajerskem (Slovenske gorice in drugod). Ulomek naturalnih dajatev zakupnika pa najčešče ne znaša polovico pridelka, temveč le tretjino.

Včasih da izseljenec-Amerikanec na spodnjem Dolenjskem svojo kmetijo kakemu sosedu na čuvanje. Ta zemljo obdeluje, skrbi, da hiša in gospodarska poslopja ne razpadejo, da ostane število živine enako, ne plačuje pa za koristovanje ničesar. Pri tem odnosu, ki temelji na zaupanju in tradicionalni pripravljenosti kmetskega človeka, da dela usluge sosedom, ne more biti govora o zakupu, ki je nujno odplačljiv. Vsekakor pa kaže že samo dejstvo takih razmerij na to, da je pri nas zemljiška renta zelo nizka. S čisto pridobitno-trgovskega stališča se razen v dobi izrednih konjunktur obdelovanje zemlje na Slovenskem ne bi izplačalo.

Pogosto se pri nas na podeželju primeri, da zakupnik lastniku ne odrajuje kot odmeno niti denarja niti pridelkov, temveč mu po dogovoru stavi na razpolago svojo (ali članov svoje rodbine) delovno silo. Po enodušni judikaturi k avstrijskemu občemu državlanskemu zakoniku tu ni več govora o zakupni pogodbi, vendar pa je gospodarski učinek za obe stranki bistveno isti kot v prvih dveh primerih. Na opisani način si kmetski veleposestniki zagotavljajo poljske delavce zlasti na Štajerskem. Hoditi na delo kot odmeno za koristovanje gred, ogonov ali njivice nazivajo tod »odsluževati«. Kdaj je treba priti na »odsluž«, določi lastnik. Ako je oddal dovolj zemlje, se mu niti v času najhujšega navala dela ni bati, da ne bi dobil delavcev. Koliko »težakov« (beseda ima v tej zvezi pomen: dnin) bo treba postaviti za poedino parcelo, je odvisno od dogovora med

strankama. Na Dolenjskem sklepajo taka delovna razmerja prvenstveno osebenjki. Večji kmetje jim dajo v zakup njivo, v najem pa kočo, ki jo imajo trdne kmetije čisto zato, da se vanjo v izogib večnim nemiro in zdražbam umaknejo stari, ko predajo posestvo otrokom. Osebenjki odslužujejo i najemnino i zakupnino z delom. Za stanovanje dolgujejo po 20 do 40 dnin, kakršna je pač hišica, oddaljenost vasi ali drugo. Tudi zakupnina za zemljišče se določa od primera do primera. Za en mernik posetve znaša 10 do 20 dnin. Vendar dobivajo osebenjki polno hrano vse tiste dni, katere delajo.

Pravkar opisano delovno razmerje ima že znake deputatnega odnosa, ker veže poljedelsko delovno moč vsaj za določene dneve v letu na delodajalca preko zemlje, ki mu jo je slednji v to svrhu prepustil v koristovanje. Neprimerno bolj razviti so deputatni odnosi na Štajerskem, in sicer pri viničarjih, majerjih in huberjih.

Viničarji dobivajo od svojih gospodarjev, bodisi gosposkih, bodisi kmetskih, stanovanje v vinogradnikovem poslopju, tako zvano deputatno zemljo za obdelovanje (vrt, njivico), živino v oskrbovanje in hasek (večinoma kravo) ter drugo (na primer pravico grabljanja listja in sečnje določenega števila dreves v gozdu), vse proti obvezi, da odslužijo te ugodnosti z določenimi deli v gorici. Koliko delovnih dni je viničar s člani svoje rodbine dolžan delati gospodarju, je dogovorjeno od primera do primera.

Važnost in upoštevnost vsakega stanu določata v glavnem dve komponenti: njegova gospodarska in sociološka pomembnost. Prva daje osnovo njegovemu gmotnemu obstoju in napredku, druga oblikuje njegov položaj v mehanizmu človeške družbe in uravnava njegove odnose do drugih slojev, do države in ostalih, nižjih političnih tvorb. Stanovi so nastali prvenstveno zaradi gospodarskih neenakosti med poedinci, ki so se pojavile že v sivi pradavnini in v vseh zgodovinskih razdobjih odločilno vplivale na družbeni sestav človeštva. Z materialnim razvojem stanov je napredovala tudi notranja povezanost med njihovimi pripadniki, ki so se vse bolj in bolj čutili medsebojno spojene po skupnih interesih in sličnem načinu življenja. Tako je rasla njih stanovska zavest.

Viničar ni lastnik zemlje, ki jo s svojo rodbino obdeluje. Toda kljub temu je njegovo bivanje na določeni gorici več ali manj stalno, saj je po viničarskem redu do neke mere celo glebae adscriptus. Njegovo delo na deputatni zemlji, katere donos mu pripada v užitek, je na las podobno kmetskemu, medtem ko imajo njegova opravila v vinogradu težaški značaj, ki ga je zazreti vseskoz tudi v njegovem ostalem pridobitnem udejstvovanju (dera pri dolinskih posestnikih, mlačva žita v Podravini).

Ako k navedenemu dodamo še edinstveni način življenja viničarskih rodbin ter njihovo kompaktnost v nekaterih predelih Slovenije (Slovenske gorice, Haloze) in poleg teh objektivnih činiteljev upoštevamo še subjektivnega: dokaj razvito zavest o skupni usodi, nas privede to do zaključka, da tvorijo viničarji stan v pravem smislu besede, ki se izrazito razlikuje od kmetskega in težaškega, dasi vsebuje po drugi strani elemente, ki so značilni baš za ta dva stanova.

Tudi na gozdnih posestvih zapadnega Podravja (Pohorje, Kozjak) je uveden deputatni sistem. Tamkajšnji majerji in huberji žive v sličnem delovnem razmerju kot v vinorodnih krajih viničarji. V užitek dobe hišo s pripadajočim poljem (hubo), pašniki in živino, za kar se morajo obvezati, da bodo vsako leto s svojo rodbino izvršili določena dela v gozdu (na primer: posekali določeno količino lesa, izvozili toliko in toliko lesa iz gozda na žago).

Zaradi popolnosti naj v zvezi z viničarji, majerji in huberji omenimo še ofre.

To so dninarji, ki imajo najeto le stanovanje (brez užitka zemlje in živine), a najemnine ne plačujejo v gotovem, temveč jo odslužijo z delom. V okolici Maribora so ofrli marsikdaj podnajemniki viničarjev.

Pravni odnos slovenskega kmeta do zemlje odkriva vse rane sedanjega stanja in nakazuje probleme za bodočnost.

LEV NIKOLAJEVIČ TOLSTOJ

V. I. U. — FR. SRŠEN

Umrl je Lev Tolstoj. Svetovnega pomena je njegova umetnost, po vsem svetu slovi kot mislec in oznanjevalec — in prvo kakor drugo kaže na svoj način svetovni pomen ruske revolucije.

L. N. Tolstoj je zaslovel kot velik umetnik že tedaj, ko je vladalo še tlačanstvo. V dolgi vrsti genialnih del, ki jih je ustvaril v svojem književnem delovanju, trajajočem več ko pol stoletja, je opisoval zlasti staro, predrevolucijsko Rusijo, tisto Rusijo, ki je ostala tudi po l. 1861 na pol tlačanska, vaško Rusijo, Rusijo graščaka in kmeta. Ko je opisoval to razdobje v zgodovinskem življenju Rusije, je umel L. Tolstoj načeti v svojih delih toliko velikih vprašanj, je umel razviti tako umetniško silo, da so se njegova dela uvrstila med največje umetnine v svetovni književnosti. Doba, ko se je pripravljala revolucija v deželi, ki so jo tlačili zagovorniki tlačanstva, ta doba je pomenila — ker jo je Tolstoj genialno osvetlil — korak naprej v umetniškem razvoju vsega človeštva. Umetnik Tolstoj je še celo v Rusiji znan le neznatni manjšini. Da bi postala njegova velika dela prav zares lastnina vseh, je potreben boj, neprestan boj proti takemu družbenemu redu, ki obsoja milijone in desetine milijonov na mračnjaštvo in otopelost, prisilno delo in bedo, potreben je socialistični prevrat.

Tolstoj pa ni ustvaril samo umetniških del, ki jih bodo množice večno cenile in brale, potem ko se bodo otresle jarma graščakov in kapitalistov in si ustvarile človeške pogoje za svoje življenje, ampak je znal tudi z izredno močjo upodobiti razpoloženje širokih množic, ki jih zatira sedanji družbeni red, znal je orisati njihov položaj in izraziti njihovo elementarno čustvo protesta in nejevolje. Prispadajoč skoro povsem razdobju med 1861. in 1904. letom je Tolstoj nenavadno živo pokazal v svojih delih — tako kot umetnik kakor mislec in oznanjevalec — poteze zgodovinske svojevrstnosti vse prve ruske revolucije, njeno moč in njeno slabost.

Ena izmed glavnih potez, po katerih se loči naša (t. j. ruska — op. prev.) revolucija od drugih, je v tem, da je to bila kmečka buržoazna revolucija v dobi, ko se je bil kapitalizem zelo visoko razvil po vsem svetu in sorazmerno visoko v Rusiji. To je bila buržoazna revolucija, ker je bila njena neposredna naloga zrušitev carske samovlade, carske monarhije in uničenje graščinske zemljiške lastnine, ne pa zrušitev buržoaznega gospodstva. Zlasti kmetje se niso zavedali te zadnje naloge, niso se zavedali, v čem se razlikuje ta naloga od bližnjih in bolj neposrednih nalog v boju. Hkrati pa je to bila kmečka buržoazna revolucija, ker so objektivni pogoji potisnili čisto v ospredje vprašanje o tem, da je treba spremeniti osnovne življenjske pogoje kmečkih množic, vprašanje o uničenju stare srednjeveške zemljiške lastnine, o »očiščenju zemlje« za kapi-